

กำเนิดและการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน
ที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา: กรณีศึกษา
พระศาสนจักรคาทอลิกและองค์กรพัฒนาเอกชน
คาทอลิกไทย (ค.ศ. 1950-2000)

Catholic and Catholic-Inspired NGOs in Thailand
from 1950 to 2000 C.E.: The Origin and Evolution
of Faith-Based Organizations

พรพนธ์ทิพย์ เพ็ชรวิจิตร (Phanthip Petchvichit)*

วัชระ สินธุประมา (Vachara Sindhuprama)**

บทคัดย่อ

เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ศาสนาถูกลดบทบาทลง ศาสนามีความพยายามปรับตัวให้ตอบสนองต่อโลกสมัยใหม่มากขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้รับความสนใจและถูกกีดกันออกจากกระบวนการพัฒนา จนกระทั่ง ปรากฏการณ์การฟื้นตัวของศาสนาทั่วโลกสะท้อนว่าศาสนาได้สร้างผลกระทบต่อสังคมโลกอย่างไม่อาจละเลยได้ ทำให้แวดวงวิชาการและวงการพัฒนาเริ่มพิจารณาประเด็นเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” ทำให้บทบาทของ “องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา” ได้รับการกล่าวถึงในวงกว้าง

บทความวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550 ที่ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ความเห็นในบทความนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

* นักศึกษาระดับปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; p.petchvichit@gmail.com

** สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งสะท้อนการปรับตัวของศาสนาผ่านงานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ของพระศาสนจักรและองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกที่มีการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างเหมาะสมกับปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญได้อย่างทัน่วงที่

คำสำคัญ: พระศาสนจักร, องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก, การพัฒนา, โลกียานูว์ตี

Abstract

The role of religion has been reduced because it is not compatible with modernity and paradigm shift in the modern world. Religion tries to adjust itself to serve the modern. Although public role of religion has increased, the role of religion in the development process was overlooked. After religious revival phenomenon took place, it indicated the great impact of religion on a global level. Academic and developmental societies began to focus on “religion and development” issues and the role of faith-based organizations (FBOs) was immensely discussed. Therefore, this article reflects the adjustment of religion through ethnic development of the Catholic Church and Catholic-Inspired NGOs in Northern Thailand. These instances show an ability to respond ethnic groups’ problems immediately

Keywords: the Catholic Church, Catholic-Inspired NGOs, Development Work, Secularization

บทนำ

เป็นเวลากว่า 2 ศตวรรษที่ศาสนาถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากการและแนวคิดของนักปราชญ์ในยุครู้แจ้ง (The Enlightenment) ประกอบกับการเกิดขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม จนนำไปสู่การปฏิวัติทางการเมืองที่มีต้นแบบคือ การปฏิวัติฝรั่งเศส เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เดิมที่อยู่ภายใต้ความเชื่อทางศาสนา และก่อรูปการรับรู้ของมนุษย์เสียใหม่ ทำให้สถานะและบทบาทเดิมที่บรรดาศาสนาต่าง ๆ ยึดถืออยู่เป็นเวลานานจำเป็นต้องเปลี่ยนไป

นักคิดและนักวิชาการสมัยใหม่หลายท่านได้ออกมาทำนายจุดจบของศาสนาในโลกสมัยใหม่กันอย่างเอิกเกริก สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อนที่จะแพร่หลายไปทั่วโลก อย่างไรก็ตาม เมื่อชนชั้นนำและปัญญาชนในที่ต่าง ๆ เริ่มสมททานแนวคิดโลกิยานูวัติ แต่ต้องพบความย้อนแย้งกับความเป็นจริงภายในสังคมของพวกเขาที่ศาสนายังคงอยู่และมีบทบาทในชุมชนมาโดยตลอด กระนั้นก็ตาม ในโลกวิชาการ การเมือง และเศรษฐกิจก็ยังคงมีนัยเกี่ยวกับศาสนาทั้งยังกีดกันศาสนาให้เป็นเรื่องส่วนบุคคล (Public sphere) จนกระทั่งศาสนาพยายามที่จะแสดงบทบาทสาธารณะมากขึ้น โดยการปรับตัวครั้งสำคัญที่เริ่มขึ้นก่อนโดยพระศาสนจักรคาทอลิกที่เป็นเป้าโจมตีแรกของนักคิดในยุครู้แจ้ง

การปรับตัวของศาสนาแสดงออกมาในหลากหลายรูปแบบ แต่รูปแบบหนึ่งที่มีความโดดเด่นอย่างมากในคริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา และสามารถเรียกความสนใจจากบรรดานักวิชาการให้ย้อนกลับไปตั้งคำถามกับทฤษฎีโลกิยานูวัติ (Secularization theory) และทฤษฎีการพัฒนา (Development theory) นั่นคือการเพิ่มจำนวนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา (Faith-Based Organizations หรือ FBOs) ซึ่งเกิดขึ้นกับทุกศาสนา ทว่าที่มีจำนวนมากที่สุดและเข้าไปมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายระหว่างประเทศก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนของศาสนาคริสต์ทั้งคาทอลิกและนิกายอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้จะพิจารณาเฉพาะรายละเอียดขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกเป็นหลัก

เนื่องจากพระศาสนจักรคาทอลิกมีการปรับตัวเพื่อเข้าสู่โลกสมัยใหม่มาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และการศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกนี้ก็เพื่อสะท้อนพลวัตการปรับตัวของศาสนาท่ามกลางบริบทแวดล้อม และเนื่องจากเป็นบทความประวัติศาสตร์ ผู้เขียนจึงนำเสนอการเปลี่ยนผ่านของพระศาสนจักรในแต่ละช่วงเวลาภายใต้บริบทแวดล้อม โดยเริ่มจากมูลเหตุและบริบทที่ทำให้ศาสนาลดความสำคัญลง ในส่วนต่อมาจึงจะได้กล่าวถึงจุดเปลี่ยนภายใต้บริบทที่สำคัญ ซึ่งทำให้ศาสนาเริ่มกระบวนการปรับตัวสู่โลกสมัยใหม่และการแสดงบทบาทในพื้นที่สาธารณะที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ ก่อนจะปิดท้ายด้วยตัวอย่างงานขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกที่มีบทบาทอยู่ในประเทศไทย

บริบทประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่ความเสื่อมของศาสนา

องค์ความรู้ทางดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ประกอบกับทางการเมืองฝ่ายรัฐเองพยายามอย่างมากที่จะลดบทบาทของพระศาสนจักร ที่เห็นได้ชัดเจนคือ กรณีของพระเจ้าเฮนรี่ที่ 8 ของอังกฤษ ได้ทรงจัดตั้งนิกายอังกฤษ (Anglicanism) แยกตัวออกไปต่างหากและอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปศาสนา (Religious Reformation) ที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการแยกตัวของนิกายโปรเตสแตนต์ ทว่าฝ่ายรัฐได้เริ่มเวนคืนและยึดครองที่ดิน รวมถึงทรัพย์สินสมบัติของโบสถ์ แสดงให้เห็นว่าฝ่ายการเมืองไม่ยอมจำนนต่ออำนาจพระศาสนจักรอีกต่อไป นอกจากนี้ กระบวนการโลกิยานุวัติ (Secularization) ยังได้ทำการเปลี่ยนผ่านหรือกำหนดตำแหน่งแห่งที่ใหม่ (Transfer or relocation) ให้กับทั้งผู้คน และความหมายของสิ่งต่าง ๆ จากเดิมที่อยู่ภายใต้แนวคิดของศาสนาไปสู่แนวคิดและสถาบันของฆราวาส (Casanova, 1994, p. 13)

สถานการณ์ของศาสนาตกต่ำอย่างต่อเนื่องในสายตานักวิชาการ โดยเฉพาะนักวิชาการด้านสังคมวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักทฤษฎีสังคมวิทยาในยุคสมัยใหม่ เช่น เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นต้น แม้ทั้งสองท่านจะศึกษาศาสนาในแง่มุมที่แตกต่างกัน แต่ก็สรุปไปในทางเดียวกันว่า ศาสนาที่มีประวัติศาสตร์อย่างยาวนาน จะไม่สามารถอยู่รอดได้ในโลกสมัยใหม่ (Casanova, 1994, pp. 15-18) นอกจากกระแสทางวิชาการที่แพร่หลายในหมู่ปัญญาชนและชนชั้นสูง ขณะเดียวกันมีอีกกระแสหนึ่งที่ก่อตัวควบคู่กันไป นั่นคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของเมืองและชนชั้นกลางในเมือง คนกลุ่มนี้มีลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันแตกต่างไปจากผู้คนในสังคมชนบท มีความเป็นปัจเจก (Individual) มากขึ้นซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่สอดคล้องกับค่านิยมทางศาสนาเพราะความเป็นปัจเจกนั้นรวมถึงเรื่องของการนับถือศาสนาที่กลายเป็นเรื่องส่วนบุคคลมากขึ้น คนเหล่านี้ในรุ่นต่อมาก็ได้กลายเป็นผู้ยึดมั่นในทฤษฎีโลกิยานุวัติ อันเกิดจากแนวคิดของบรรดานักวิชาการ นั่นยังทำให้ดูเหมือนว่าทฤษฎีดังกล่าวทรงพลังในการอธิบายสังคมยุคสมัยใหม่

ทฤษฎีโลกิยานูวัตติ (Secularization theory) แบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วน (Dualism) ได้แก่ ส่วนของศาสนา (The religious) กับ ส่วนของฆราวาส (The secular) โดยส่วนหนึ่งจะมีอำนาจครอบงำส่วนที่เหลือทั้งหมดว่า ทั้งสองส่วนต้องแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด (Casanova, 1994, pp. 14-15) อย่างไรก็ตาม จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาทั้งสองส่วนไม่อาจแยกขาดจากกันได้อย่างชัดเจน ในแต่ละช่วงเวลาต่างฝ่ายก็ต่างพยายามช่วงชิงอำนาจนำทางการเมืองและการครอบงำสังคม

สภาพการณ์ที่สถาบันศาสนาลดความสำคัญลงนั้น มีความชัดเจนอย่างมากในยุโรป แต่ในส่วนอื่น ๆ ของโลกกลับมีเงื่อนไขที่แตกต่างออกไป ทั้งในอเมริกา เอเชีย และแอฟริกา ศาสนายังคงมีบทบาทในวิถีชีวิตของผู้คนจำนวนมาก ทว่ากลับถูกชนชั้นนำและปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาตามแบบแผนของตะวันตกที่พยายามปฏิเสธคุณค่าทางศาสนา โดยเฉพาะโครงสร้างสถาบันทางศาสนา (Anti-clericalism) เมื่อเวลาผ่านไปกระแสเหล่านี้รุนแรงจนกลายเป็นการปฏิเสธพระเจ้า (Atheism) (Amin, 2014, p. 31) กระนั้นก็ตาม ในพื้นที่ต่าง ๆ นอกยุโรปยังคงเต็มไปด้วยผู้ที่ศรัทธาและเคร่งครัดในศาสนา ลัทธิ และความเชื่อดั้งเดิมอยู่ ซึ่งนับเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมเหล่านั้น (Tomalin & Carole Rakodi, 2015, p. 20)

การปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิกสากล

แม้ว่าหลายศาสนาจะมีความพยายามปรับตัวให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ เพื่อการกลับมามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะอีกครั้งหนึ่ง ทว่าความพยายามเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักพัฒนาที่ยึดแนวทางทฤษฎีโลกิยานูวัตติ หากพิจารณาเฉพาะพระศาสนจักรคาทอลิกที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากกระบวนการโลกิยานูวัตติ โดยทั่วไปในหมู่นักคาทอลิกและนักวิชาการจะมองว่า การสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นจุดเปลี่ยนและการกลับใจครั้งสำคัญ แต่แท้จริงแล้วพระศาสนจักรเริ่มแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการแสดงบทบาทสาธารณะมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ความพยายามดังกล่าวไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจน อย่างไรก็ตาม หากต้องการศึกษาการปรับตัวของพระศาสนจักรก็ควรต้องพิจารณาถึงความต่อเนื่องในการปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิก ดังนี้

ความพยายามระยะแรกของพระศาสนจักรคาทอลิกช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

เหตุการณ์ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นการฟื้นฟูศาสนาในโลกสมัยใหม่ เกิดขึ้นก่อนในพระศาสนจักรคาทอลิก โดยเริ่มเห็นความพยายามมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 การออกคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม (Catholic Social Teaching) ครั้งแรกของพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ใน ค.ศ. 1891 ฉบับแรกชื่อว่า สมณสาสน์สิ่งใหม่ (Rerum Novarum) มีใจความสำคัญว่าด้วยปัญหาเรื่องสิทธิของผู้ใช้แรงงานเป็นสำคัญ โดยสอนให้คริสตชนผู้ศรัทธาในพระเจ้าเป็นเจ้าแสดงความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่เพียงแต่ให้การสงเคราะห์เท่านั้น ทว่าจะต้องช่วยเหลือให้สามารถดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ด้วยพระสมณสาสน์ฉบับนี้ถูกมองว่าเป็นการกลับใจของพระศาสนจักรที่หันกลับมาพิจารณาบทบาทและหน้าที่ต่อโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2553, หน้า 108-109, 138-139)

บริบทแวดล้อมในช่วงก่อนการออกสมณสาสน์สิ่งใหม่นั้น สังคมยุโรปได้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งก่อให้เกิดการจ้างแรงงานตามมา ปัญหาคือ ความยากจนและสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายของแรงงาน เนื่องจากการเอารัดเอาเปรียบของนายจ้าง (Aubert & Boileau, 2003, pp. 23-24) แรงงานเหล่านี้เป็นเป้าหมายของพระศาสนจักรในเวลานั้นที่จะต้องให้ความช่วยเหลือตามหลักศาสนา (เสรี พงศ์พิศ, คมสัน หุตะแพทย์, และ รุ่งโรจน์ ตั้งสุรจิ, 2528, หน้า 39) ประกอบกับความตื่นตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนในยุโรปช่วงคริสต์ทศวรรษ 1880-1890 เกิดองค์กรจากการรวมตัวกันของชนชั้นแรงงานเป็นจำนวนมากในขณะนั้น (Davies, 2013, pp. 48-51) ดังนั้น พระศาสนจักรคาทอลิกน่าจะเล็งเห็นถึงความสำคัญในประเด็นนี้และถือเป็นหน้าที่ของตนเองที่จะต้องเข้ามาช่วยเหลือ อย่างน้อยที่สุดโดยการเตือนสติบรรดาคริสต์ศาสนิกชนให้ตระหนักถึงปัญหาของแรงงานมากขึ้น และอาจเห็นเป็นโอกาสในการเรียกความศรัทธาและกอบกู้สถานภาพของพระศาสนจักรคืนมา

การสังคายนาวาทีกันครั้งที่ 2 จุดเปลี่ยนนำไปสู่การปรับตัวของ พระศาสนจักรในโลกสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่สะท้อนการปรับตัวครั้งใหญ่ของพระศาสนจักรคาทอลิก คือ การสังคายนาวาทีกันครั้งที่ 2 ซึ่งถือเป็นการกลับใจครั้งสำคัญของพระศาสนจักรอันมีผลต่อการปรับตัวของพระศาสนจักรท้องถิ่นทั่วโลก ผลของการสังคายนาถูกประกาศออกมาเป็นคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม คือ สมณสาสน์ความปิติยินดี และความหวัง (Gaudium et Spes) และสมณสาสน์การพัฒนาประชาชาติ (Populorum Progressio) ใจความสำคัญของสมณสาสน์ฉบับแรกกล่าวถึงแนวทางการแพร่ธรรมของพระศาสนจักร โดยเน้นว่าพระศาสนจักรจะต้องก้าวเดินไปพร้อมกับมนุษย์ในโลกปัจจุบัน และต้องร่วมเผชิญทั้งความยินดี ความเศร้าโศก ความสมหวัง และความผิดหวัง (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2553, หน้า 96) ส่วนสมณสาสน์ฉบับหลังมีใจความสำคัญคือ การพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาที่ครบทุกด้าน ซึ่งในกรณีของไทยจะเรียกว่า “การพัฒนาคนทั้งครบ” (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2553, หน้า 96-97) จะเห็นได้ว่าสมณสาสน์ที่เกิดขึ้นจากการสังคายนาครั้งนี้ก็เป็นความต่อเนื่องของคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม ตลอดเวลาที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบันก็ยังคงมีการออกคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคมอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ผลอย่างเป็นทางการที่สูงสุดของการสังคายนาครั้งนี้ คือ ที่ประชุมได้จัดให้มีคณะกรรมการในระดับการบริหารส่วนกลางของพระศาสนจักรมีชื่อว่า “คณะกรรมการยูติธรรมและสันติ” (เสรี พงศ์พิศ, คมสัน หุตะแพทย์, และ รุ่งโรจน์ ตั้งสุรกิจ, 2528, หน้า 65) ซึ่งในภายหลังบรรดาพระศาสนจักรท้องถิ่นก็จะจัดตั้งคณะกรรมการที่มีชื่อเดียวกันนี้ในระดับย่อยลงไป หน้าที่หลักของคณะกรรมการนี้จะเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องและปกป้องสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะของผู้ยากไร้และกลุ่มคนชายขอบ

นอกจากนี้ การสังคายนาครั้งนี้ยังทำให้พระศาสนจักรปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของท้องถิ่นและยอมรับความแตกต่างมากขึ้น (Contextualization) การปรับตัวที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรม คือ การแปลพระคัมภีร์เป็นภาษาท้องถิ่น การสร้างศาสนสถานโดยเลียนแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ในส่วนที่เป็นนามธรรมคือ การเสวนากับต่างศาสนา (Religious dialogue) ยอมรับความเชื่อของศาสนาอื่นมากขึ้น ผลดีจากการปรับตัวดังกล่าวนี้ สะท้อนผ่านงานพัฒนาท้องถิ่นที่ก้าวหน้าของพระศาสนจักร

ในหลายพื้นที่ที่เคยประสบปัญหาขาดแคลนบุคลากรในการทำงาน ความไม่เข้าใจกันระหว่างบาทหลวงตะวันตกกับชาวบ้านในท้องถิ่น (รุจน์ หาเรือนทอง, 2553, หน้า 88-103); (เมธินา อูอารส, 2557) ปัญหาเหล่านี้ค่อย ๆ คลี่คลายและหมดไปโดยการรวบรวมบาทหลวงท้องถิ่นและรับบุคลากรในท้องถิ่นรวมทั้งคนต่างศาสนาเข้ามาช่วยในงานพัฒนามากขึ้น ซึ่งบาทหลวงเหล่านี้ได้ผ่านการอบรมตามนโยบายการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ทำให้พร้อมที่จะเสวนาและร่วมงานกับคนต่างศาสนาด้วยความเข้าใจอันดี (นิพนธ์ เวียนวิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558)

เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมที่ทำให้เกิดการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ผู้เขียนมองว่า เป็นผลจากสงครามโลกทั้งสองครั้งสร้างความเสียหายให้กับชีวิตและทรัพย์สินของมวลมนุษยชาติอย่างยากที่จะประเมินค่าได้ นั่นทำให้เกิดความสงสัยต่อความก้าวหน้าและเหตุผลของมนุษย์ ในแง่นี้อาจพิจารณาถึงผลดีที่มีต่อสถานะของพระศาสนจักรคาทอลิก เนื่องจากแนวคิดและการยึดมั่นในเหตุผลที่เป็นลักษณะของโลกสมัยใหม่เริ่มสั่นคลอน ประกอบกับพระศาสนจักรได้แสดงบทบาทสาธารณะในการบรรเทาทุกข์ทั้งผู้ประสบภัยสงครามและผู้อพยพลี้ภัย ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลของแต่ละประเทศได้ความสามารถทางเศรษฐกิจแต่ด้วยคุณลักษณะความเป็นองค์กรทางศาสนา ส่งผลให้พระศาสนจักรสามารถระดมทุนได้มาก (Ferris, 2005, p. 315) สภาพการณ์ดังกล่าว น่าจะเป็นเวลาที่สูงอ้อมและพร้อมให้พระศาสนจักรคาทอลิกได้เรียกศรัทธาคืนจากศาสนิกชนทั้งหลาย และสลัดตัวเองให้หลุดออกจากพันธนาการที่ทำให้พระศาสนจักรถูกจำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ส่วนบุคคล

ประกอบกับสภาวะสงครามเย็นที่เกิดสงครามตัวแทนในหลายพื้นที่ ตามมาด้วยคลื่นผู้อพยพทั้งที่เป็นผู้ลี้ภัยตามแนวชายแดนและผู้อพยพเข้าสู่ยุโรปและสหรัฐอเมริกา ผู้อพยพเหล่านี้จะเกิดความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมใหม่สถาบันทางศาสนาจึงได้เข้ามาเติมเต็มช่องว่างและช่วยบรรเทาความรู้สึกแปลกแยกนี้ กล่าวคือ ชุมชนศาสนากลายเป็นที่รวมตัวกันของบรรดาผู้อพยพ เช่น กรณีชาวเวียดนามและฟิลิปปินส์อพยพในสหรัฐอเมริกา พวกเขาจะเข้าร่วมในชุมชนศาสนาที่พวกเขาสามารถใช้ภาษาและแสดงออกถึงวัฒนธรรม รวมไปถึงการจัดพิธีกรรมเฉลิมฉลองแบบเดียวกับในแผ่นดินเกิดของพวกเขา (Miller, 2013, p. 261) สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นน่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ศาสนาเริ่มกลับเข้ามา

มีบทบาทสาธารณะและบทบาทในวิถีชีวิตของผู้คนชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม สถาบันศาสนาหรือผู้นำศาสนาเกือบทุกศาสนาต่างเห็นความจำเป็นในการปรับตัว เพื่อให้เข้ากับโลกทัศน์แบบโลกียานูวัติมมากขึ้น จึงเริ่มมีการปรับตัวอย่างเป็นรูปธรรม ในกรณีของพระศาสนจักรคาทอลิกเห็นได้ชัดเจนจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 นี้เอง

ทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือ คริสต์ศาสนา ทว่ากลับแตกต่างออกไปเมื่อพิจารณาในบริบทของบรรดาอดีตประเทศ อาณานิคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์ การปรับตัวอันเนื่องมาจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ยิ่งเพิ่มความหวาดระแวง ภายในสังคม (Keyes, 1993, pp. 273-274) เนื่องจากคริสต์ศาสนาถูกมองว่าเป็น ส่วนหนึ่งของเจ้าอาณานิคม (Ferris, 2005, p. 316); (Winzeler, 2008, p. 48) ภายหลังจากประกาศเอกราชแล้ว กลับรับแนวทางการพัฒนาจากโลกตะวันตก และเริ่ม ลดบทบาทของคณาจารย์นักศาสนศาสตร์ในศาสนาคริสต์ บริการด้านการแพทย์และการ ศึกษาที่เคยอยู่ภายใต้การดูแลของพระศาสนจักรและคณะนักบวชก็ถูกรัฐเข้ามากำกับ หรือทำให้เป็นกิจการของรัฐเสียเองตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา (Deneulin & Rakodi, 2011, pp. 45-48) ดังนั้น ผู้เขียนเชื่อว่าผลการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มีความสำคัญจริง แต่ก็ยังมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ที่เป็นตัวกำหนด ความสำเร็จและการยอมรับของทั้งงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาของพระศาสนจักร คาทอลิก

พัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกในบริบทการพัฒนา

เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามเย็นการแข่งขันระหว่างขั้วอำนาจทุนนิยมและคอมมิวนิสต์ ได้ก่อให้เกิดทฤษฎีการพัฒนาที่แพร่หลายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว สหรัฐอเมริกาและ สหภาพโซเวียต ต่างก็แข่งขันกันหยิบยื่นความช่วยเหลือให้แก่บรรดาประเทศ เอกอกราชใหม่ แม้ว่าอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งสองฝ่ายจะแตกต่างกัน แต่ก็มุ่งมั่นที่จะ พัฒนาเศรษฐกิจให้รุ่งเรืองเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาของฝ่ายโลกเสรี (Clarke, 2013, pp. 2-3) ขณะเดียวกัน สงครามตัวแทน การเกิดขึ้นของรัฐชาติ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา มีการหลั่งไหลของผู้อพยพ จำนวนมากในหลายพื้นที่ ซึ่งเป็นปัญหาที่บรรดารัฐบาลของรัฐทั้งหลายไม่สามารถ

จัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระศาสนจักรคาทอลิกที่มีพื้นฐานความเชื่อทั้งในพระคัมภีร์และจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่มีแนวทางเคียงข้างผู้ยากไร้ ก็ได้เข้าช่วยเหลือผู้อพยพเหล่านี้ อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อให้พวกเขาดำรงอยู่ได้สมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แม้จะไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องถิ่นที่อยู่อาศัยของพวกเขาก็ตาม

แม้ว่าองค์กรที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพระศาสนจักรคาทอลิก เช่น มิซชันนารี คณะนักบวชทั้งชายและหญิง จะมีกิจกรรมในการสงเคราะห์และพัฒนาผู้ยากไร้ หรือผู้ประสบปัญหาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาหลายองค์กรได้พัฒนามาจนกลายเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกในปัจจุบัน (Davies, 2013, pp. 15-16, 19-20) ทว่าองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก (Catholic-Inspired NGOs) รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาอื่น ๆ เติบโตและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองของทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษในทศวรรษก่อนหน้า โดยลดบทบาทภาครัฐและส่งเสริมภาคธุรกิจ ทำให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทสาธารณะเพิ่มมากขึ้น (Hoffstaedter & Tittensor, 2013, pp. 402-403) ประกอบกับการพัฒนากระแสหลักและการเมืองระหว่างประเทศ ก่อให้เกิดปัญหาตามมาจำนวนมาก โดยเฉพาะปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน ปัญหาความยากจน รวมไปถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้องค์กรศาสนาจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา

การเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วและบทบาทในการพัฒนาและการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ทำให้ทั้งแวดวงวิชาการและบรรดานักพัฒนาเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องศาสนากับการพัฒนา (Religion and development) โดยเฉพาะในคริสต์ทศวรรษ 1990 เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมในช่วงเวลาดังกล่าวจะพบว่า มี 2 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฝ่ายวางนโยบายของรัฐบาลประเทศมหาอำนาจและผู้กำหนดนโยบายของกระทรวงประเทศหันมาให้ความสำคัญกับศาสนา ปัจจัยแรกคือ การลดบทบาทของรัฐตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และปัจจัยที่สองคือ ปัญหาศาสนาในตะวันออกกลางและปัญหาการเมืองของศาสนาอิสลาม (G. Clarke, Shaw, & Jennings, 2008, pp. 21-24)

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ทำให้ในปี ค.ศ. 1998 ประธานธนาคารโลก เจมส์วอลฟ์เฟนสัน (James Wolfensohn) และด้วยความร่วมมือกับ ดร. จอร์จ แคร์รี่ (Dr. George Carey) อัครสังฆราชแห่งแคนเทอร์เบอรี (Archbishop of Canterbury) ได้เปิดการประชุมร่วมกันระหว่างตัวแทนขององค์กร ให้ทุนกับผู้นำทางศาสนา ใน ค.ศ. 1998 จากสรุปผลการประชุมที่เผยแพร่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ความเชื่อและการพัฒนา” (Faith and development) ที่จะกลายเป็นสาระสำคัญของนโยบายและวาทกรรมการพัฒนาต่อไป (G. Clarke et al., 2008, p. 2) ผลจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับความสนใจของแวดวงวิชาการที่มีต่อบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา มีอิทธิพลต่อนโยบายการให้ทุนสนับสนุนของบรรดาองค์กรผู้ให้ทุนระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น USAID, DFID, NORAD เป็นต้น ตั้งแต่ ค.ศ. 2004 เป็นต้นมา องค์กรเหล่านี้ต่างออกมามสนับสนุนบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาอย่างชัดเจน (Hoffstaedter & Tittensor, 2013, p. 403) นั่นยิ่งทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนามีงบประมาณในการบริการสังคมเพิ่มขึ้น

แต่เดิมองค์กรผู้ให้ทุนระหว่างประเทศ โดยเฉพาะองค์กรสหประชาชาติและธนาคารโลกต่างหวาดระแวงการให้ทุนกับองค์กรศาสนาหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ด้วยหวาดระแวงว่าจะเป็นการแพร่ธรรมและเปลี่ยนศาสนา รวมถึงไม่ให้ความสำคัญกับศาสนาว่าเป็นส่วนหนึ่งในแนวทางการพัฒนา แต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 นี้ ทำให้บทบาทสาธารณะขององค์กรศาสนาได้รับความสนใจ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาถูกกล่าวถึงอย่างมาก โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการ

ในกรณีประเทศไทยที่ไม่อาจปฏิเสธอิทธิพลจากแนวคิดโลกิยานุวัติ และการพัฒนาของโลกตะวันตก ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาครั้งศตวรรษให้ความสำคัญกับศาสนาน้อยมาก ประกอบกับปัญหาที่เกิดจากกระบวนทัศน์ของข้าราชการไทย ซึ่งไม่คุ้นเคยกับภาคประชาสังคมและไม่ให้ความสำคัญกับภาคส่วนดังกล่าวเท่าที่ควร เป็นเหตุให้ประเด็นเรื่อง องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนัก องค์กรในลักษณะนี้ยังคงถูกเหมารวมไปกับองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-governmental organizations) โดยในส่วนต่อไปผู้เขียนจะได้ชี้ให้เห็น

ถึงบริบทและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความแตกต่างในกรณีของไทย ควบคู่ไปกับการนำเสนอจุดกำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกในประเทศไทย โดยใช้งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของคาทอลิกเป็นกรณีศึกษา

งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกและองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก

องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาในประเทศไทยมีหลายองค์กรด้วยกัน โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก แต่ผู้เขียนเลือกศึกษากรณีองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกที่ทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากสามารถสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิกได้อย่างชัดเจน ท่ามกลางบริบทแวดล้อมของสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาประวัติศาสตร์งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์จาก ค.ศ. 1950 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ของมิชชันนารีคาทอลิกจนกระทั่ง ค.ศ. 2000 ได้เป็น 3 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะบุกเบิกงานแพร่ธรรมและพัฒนาของมิชชันนารี 2) งานพัฒนาภายใต้องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกโดยบาทหลวงท้องถิ่น และ 3) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำงานด้านสิทธิและสถานภาพบุคคล

ระยะบุกเบิกงานแพร่ธรรมและพัฒนาของมิชชันนารี (ค.ศ. 1950-1980)

งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทยเริ่มก่อรูปขึ้นในคริสต์ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา เนื่องจากการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ของจีน ทำให้บาทหลวงคาทอลิกที่แพร่ธรรมอยู่ในพื้นที่จีนตอนใต้ต้องเดินทางออกนอกประเทศจีน บาทหลวงคณะเบธารามเหล่านี้จึงได้เข้ามารับงานแพร่ธรรมในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ (สังฆมณฑลเชียงใหม่, 2557, หน้า 49-50) เนื่องจากความคุ้นเคยในการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ คะฉิ่น ไทใหญ่ และมูเซอ ตั้งแต่อยู่ในจีนแล้ว ทำให้เข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทยได้เป็นอย่างดี (นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558) นี่จึงเป็นจุดเริ่มต้นของงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์โดยพระศาสนจักรคาทอลิกในภาคเหนือของไทย

ระยะแรก บาทหลวงคณะเบธารามนำโดยคุณพ่อเช็กกี๋น็อต คุณพ่อโพธิ์ปี่ และคุณพ่อลากอสต์เริ่มทำงานกับกะเหรี่ยงในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ (สังฆมณฑล

เชียงใหม่, 2557, หน้า 49-50) ก่อนที่จะขยายไปทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั่วพื้นที่
สังคมมณฑลเชียงใหม่ งานพัฒนาในระยะนี้มีลักษณะเป็นงานเฉพาะหน้าหลัง
สงครามโลกครั้งที่ 2 และสถานะที่ทุนนิยมรุกรานเข้าไปในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์
(นิพนธ์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558) โครงการสำคัญที่เกิดขึ้นเพื่อ
แก้ปัญหาความยากไร้ คือ “ธนาคารข้าว” ที่มีฐานคิดแบบสหกรณ์ในยุโรป โดยการ
ให้ชาวบ้านที่ยากจนช่วยเหลือกันและกัน ในระยะเริ่มแรกบาทหลวงจะหาทุน
เพื่อซื้อพันธุ์ข้าวและนำไปให้ชาวบ้านที่นับถือคาทอลิกปลูก และเมื่อได้ผลผลิต
ชาวบ้านก็ต้องนำข้าวมาคืน โดยเพิ่มจำนวนในส่วนที่เป็นดอกเบี้ย ซึ่งข้าวเหล่านี้
ก็จะถูกนำไปให้คนอื่น ๆ ในชุมชนยืมต่อไป จากนั้นจึงได้มีการขยายงานไปยังชุมชน
คาทอลิกในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ (บุญเทียน ทองประสาน, 2531, หน้า 25-26)

งานพัฒนาภายใต้องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกโดยบาทหลวงท้องถิ่น (ค.ศ. 1981-1990)

ต่อมาเมื่อบาทหลวงพื้นเมืองมารับช่วงต่อ พวกเขาผ่านการอบรมตามแนวทาง
ของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ทำให้เมื่อเข้ามาสานงานต่อจากคุณพ่อบาทหลวง
ชาวตะวันตก จึงมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นในงานพัฒนา คุณพ่อนิพนธ์ เทียนวิหาร
บาทหลวงนักพัฒนาผู้มากประสบการณ์ในการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ ได้กล่าวถึง
ประเด็นการเปลี่ยนแปลงจาก “ธนาคารข้าว” ไปสู่ “กองทุนข้าว” ว่า ช่วงที่คุณพ่อ
ได้เข้ามารับงานต่อจากคุณพ่อบาทหลวงตะวันตกนั้น ปัญหาเฉพาะหน้าที่เคยต้อง
เผชิญเบาบางลงไปมากแล้ว งานของคุณพ่อจึงกลายเป็น “งานเย็น” ที่มีเวลามาก
พอในการศึกษาและทำความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์ นั่นทำให้คุณพ่อนิพนธ์เห็นว่า
“ประวัติศาสตร์ของประชาชน (กลุ่มชาติพันธุ์) ไม่ได้ว่างเปล่า” ชีวิต โลกทัศน์ และ
ความเชื่อของพวกเขาผูกโยงกับวิถีการผลิต “ข้าว” ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็น
แก่นแห่งชีวิต (Essence of Life) ทำให้เห็นว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนทั้งกระบวนการ
และแนวคิดเรื่องธนาคารข้าว ที่ยังคงมีลักษณะของเงินและทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง
จึงเกิดเป็น “กองทุนข้าว” ที่รวมเอาความเชื่อเรื่องข้าวในนิทานของปกากะญอ
เทศกาลมหาพรตของคาทอลิก และผ้าป่าของศาสนาพุทธมารวมเข้าด้วยกัน (นิพนธ์
เทียนวิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558)

กล่าวโดยสรุปคือ ธนาคารข้าวเมื่อชาวบ้านยืมเข้าไปปลูกแล้วต้องส่งคืนแก่ศูนย์พัฒนาสังคม เพื่อไว้เป็นทุนให้กับชาวบ้านที่ต้องการต่อไป ทว่าเมื่อเปลี่ยนเป็นกองทุนข้าวแล้ว ชาวบ้านจะไม่ต้องนำข้าวมาคืนแก่ศูนย์ แต่จะนำข้าวไปส่งมอบต่อผู้ต้องการต่อไป (บุญเทียน ทองประสาน, 2531, หน้า 26) รวมไปถึงการนำข้าวไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติในพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย (จอนิ โอโดเซา, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2558); (นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558) ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า เริ่มมีการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในงานพัฒนาและให้ความช่วยเหลือชุมชนอื่น ๆ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกอย่างศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ เป็นเพียงผู้คอยให้คำปรึกษา ซึ่งเป็นไปตามแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ที่คุณพ่อนิพนธ์เป็นหนึ่งในผู้ริเริ่ม ภายใต้การสนับสนุนของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา (จาเมรี เชียงทอง, 2543, หน้า 15)

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์กับสิทธิและสถานะบุคคล (ค.ศ. 1991-2000)

จากการอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์และทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลายาวนาน ประกอบกับปัญหาอันเนื่องจากการพัฒนา และเมื่อภัยคอมมิวนิสต์สิ้นสุดลง จากเดิมที่รัฐบาลไทยพยายามพัฒนาให้กลุ่มชาติพันธุ์ไม่เข้าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์กลับเปลี่ยนท่าทีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 ที่ภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ถูกรับรู้ในฐานะ “ผู้ก่อปัญหา” ให้กับชนพื้นราบ ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพติด ในแวดวงนักวิชาการไม่ปฏิเสธถึงด้านลบของกลุ่มชาติพันธุ์ ทว่ามีงานออกมาโต้แย้งแนวคิดด้านลบต่อกลุ่มชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง สิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญคือ การถูกจับกุม ยัดเยียดข้อหา พวกเขาหวาดกลัวและถูกคุกคาม ไม่มีความสามารถในการจะต่อรองกับทางราชการ (สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2558); (นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558)

สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้คุณพ่อนิพนธ์เห็นความจำเป็นที่พระศาสนจักรจะต้องตระหนักถึงปัญหาสิทธิและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็นปัญหาระดับชาติและอาจมองว่าเป็นปัญหาระดับโลกก็ได้ ดังนั้น คุณพ่อนิพนธ์ จึงได้ผลักดันประเด็นดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมสภาพระสังฆราชคาทอลิก

แห่งประเทศไทย (นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558) ซึ่งเห็นชอบให้เมืองศรีนครพัฒนาเอกชนคาทอลิกเพื่อทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นเรื่องสิทธิและสัญชาติโดยตรง จึงเกิดเป็น “คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ หรือ คชพ.” (Catholic Commission for Ethnic Groups) ใน ค.ศ. 1991 (วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2558)

คชพ. เป็นหน่วยงานหนึ่งในคณะกรรมการฝ่ายสังคม (Caritas Thailand) ของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยและเป็นหนึ่งในองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกในประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำงานในการเรียกร้องสิทธิและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมช่วงเวลาในการก่อตั้ง คชพ. พบว่า เป็นช่วงที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อม เอกสารสิทธิ์และนโยบายรัฐในการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากป่า (จามะรี เชียงทอง, 2543, หน้า 22-31) ; (Chantana Banpasirichote, 2004, pp. 239-242) ซึ่งสำหรับบางกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ปกาเกอญอพวกเขาได้อาศัยอยู่มาตั้งแต่บรรพบุรุษกว่า 200 ปีแล้ว (กฤตยา อาชวนิจกุล, 2554)

ประกอบกับการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์จากประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงปัญหาเสถียรภาพในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 (ขจิตภัย นุราชพัฒน์, 2553, หน้า 139-156) ทำให้รัฐบาลไทยต้องกำหนดแนวทางในการจัดการปัญหาดังกล่าว มีการออกพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดบนแผ่นดินไทย แต่ตกหล่นการสำรวจทำให้ไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎรอย่างถูกต้อง กลายเป็น “คนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย” และตกเป็น “คนเข้าเมืองผิดกฎหมาย” (พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, 2546, 2549) ทำให้ คชพ. เริ่มเข้ามาทำงานเรื่องสัญชาติและสถานะบุคคลโดยได้รับความร่วมมือจากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนักกฎหมายสัญชาติคนสำคัญอย่าง รองศาสตราจารย์ ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร โดยในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1998-2004 ด้วยความร่วมมือระหว่าง คชพ. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง สามารถลงสัญชาติและทะเบียนราษฎรให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ได้ 70,000 คน (ชุดิ งามอรุณเลิศ และสรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2558)

กรณีของ คซพ. ที่ต้องแยกตัวออกมาในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก เนื่องจากงานเรื่องสิทธิและสัญญาความเป็นงานที่ต้องยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งไม่ใช่ธรรมเนียมปฏิบัติของพระศาสนจักร จึงต้องมีหน่วยงานที่ดำเนินการเรื่องนี้ต่างหาก สำหรับปัญหาการเรียกร้องสิทธิและสัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ของบาทหลวง เคยมีกรณีตัวอย่างที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกับวาติกัน คือ กรณีของสังฆราชเดนนิสเฮอร์เลย์ (Denis Hurley) ของแอฟริกาใต้ที่เคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาล จนกระทั่งถูกปลดจากตำแหน่งเพราะวาติกันมองว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่รุนแรง (Deneulin & Bano, 2009, pp. 84-85) ดังนั้น งานเรื่องสิทธิและสัญญาที่จัดว่าเป็น “งานร้อน” ที่ยากจะจัดการรวมกับงานพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนของศูนย์สังคมพัฒนาได้ (นิพนธ์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558)

จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการปรับตัวของพระศาสนจักรในการทำงานพัฒนา กลุ่มชาติพันธุ์ เข้าใจและเข้าถึงปัญหาสำคัญพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริง และเพื่อประสิทธิภาพในการดำเนินการ “องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก” สามารถตอบสนองในเรื่องดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ทั้งในแง่ที่ต้องเข้าไปประสานกับหน่วยงานหรือบุคลากรต่างศาสนา รวมไปถึงติดต่อติดต่อกับหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การปรับแนวทางการทำงานไปสู่ “องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก” เป็นการตอบสนองต่อปัญหาอย่างทันที่

สรุป

หากพิจารณาประวัติศาสตร์ของแทบทุกศาสนา จะพบว่า มีการแพร่ธรรมควบคู่ไปกับภารบรรเทาทุกข์ผู้ยากไร้และคนด้อยโอกาสในสังคมมาโดยตลอด อาจกล่าวได้ว่า แท้จริงแล้วศาสนาเป็นต้นกำเนิดของ “งานพัฒนา” มาก่อนที่คำนี้จะถูกประดิษฐ์ขึ้น บ่อยครั้งยังเป็นผู้นำในการเรียกร้องสิทธิมนุษยชน (Deneulin & Bano, 2009, pp. 73-74) รวมถึงเป็นต้นแบบขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาอย่างในปัจจุบัน

ในกรณีของพระศาสนจักรคาทอลิกและคณะนักบวชคาทอลิกต่างก็ดำเนินงานที่เรียกได้ว่าเป็น “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ควบคู่ไปกับงานแพร่ธรรมอยู่ตลอดเวลา

แต่กลับไม่ได้รับความสนใจทั้งจากรัฐ แวดวงวิชาการ หรือแม้กระทั่งวงการพัฒนาด้วยกันเอง มีหน้าที่ยังมองว่า เป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวการพัฒนาและความก้าวหน้า นั้นเป็นผลมาจากโครงสร้างของพระศาสนจักรและเทววิทยาในแบบเดิม ทว่าพระศาสนจักรเองก็มีการปรับตัวเพื่อให้ตอบสนองต่อโลกสมัยใหม่มากขึ้น ประกอบกับบริบทการเมืองระหว่างประเทศเอื้ออำนวยให้องค์กรศาสนามีบทบาทมากขึ้น ในฐานะภาคีสี่สามหรือประชาสังคม (Civil society) ทำให้ประเด็น “ศาสนากับการพัฒนา” ได้รับการกล่าวถึงและยอมรับมากขึ้นในทุกวงการ

ทั้งพระศาสนจักรคาทอลิกและบุคลากรภายใต้พระศาสนจักรไทยแสดงให้เห็นความพยายามในการปรับตัวอย่างชัดเจนผ่านจุดเริ่มต้นการทำงานแพร่ธรรมและพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ใน ค.ศ. 1950 อันเกิดจากการปรับตัวของมิชชันนารีที่ไม่สามารถแพร่ธรรมในประเทศจีนได้อีก กระจุกตัวอยู่กับงานแพร่ธรรมในหมู่คนพื้นราบในไทยไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้มิชชันนารีจากจีนเข้ามาเริ่มงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในไทย นับเป็นจุดเปลี่ยนและจุดเริ่มต้นครั้งสำคัญ ซึ่งการทำงานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ในช่วงแรกก็เป็นการรับมือกับปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องเผชิญ นับเป็นช่วงการปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิกในฐานะที่ไม่ได้เป็นศาสนาของกลุ่มคนส่วนใหญ่และไม่ได้อยู่เหนือการเมือง จำต้องยอมรับต่ออิทธิพลการเมืองที่มีต่อสถาบันศาสนา

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1980 พระศาสนจักรคาทอลิกไทย ซึ่งขานรับนโยบายการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้สะท้อนผลการปรับตัวผ่านงานพัฒนาของบาทหลวงพื้นเมืองที่ได้รับการอบรมตามแนวทางการสังคายนา ทำให้สนใจวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น ทั้งยังนำมาปรับใช้กับงานพัฒนา โดยใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นฐานตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการต่อสู้กับนโยบายของภาครัฐด้วยทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่

แม้ว่าการปรับตัวในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 จะสามารถแก้ปัญหาในช่วงเวลาดังกล่าวได้ ทว่าช่วงปลายทศวรรษนโยบายรัฐไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มความกดดันมากขึ้น ฝ่ายคาทอลิกจำเป็นต้องปรับตัวอีกครั้งหนึ่งเพื่อรับมือกับปัญหาที่ต้องการความรู้เฉพาะทางและการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น

ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ตระหนักและต้องเผชิญในคริสต์ทศวรรษ 1990 คือ เรื่องสิทธิและสถานะบุคคล ดังนั้น จึงได้มีการก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกเพื่อทำงานเฉพาะด้านขึ้น ซึ่งมีการประสานงานกับองค์กรภายนอกอย่างกว้างขวาง แตกต่างจากงานของทั้งพระศาสนจักรคาทอลิกกับองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกที่ผ่านมา

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่างานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำเนินการโดยฝ่ายคาทอลิกมาตั้งแต่ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา สามารถสะท้อนการปรับตัวขององค์กรศาสนาเพื่อตอบสนองความจำเป็นของศาสนิกชนอย่างทันทั่วถึง ซึ่งแตกต่างจากองค์กรศาสนาแบบเดิมที่มุ่งตอบสนองด้านจิตวิญญาณ รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกเดิมที่ดำเนินการ และประสานงานกันภายในหมู่ผู้นับถือคาทอลิกเสียเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิกของ คชพ. ในคริสต์ทศวรรษ 1990-2000 ก็สะท้อนความพยายามปรับตัวขององค์กรศาสนาต่อปัญหาของสังคมโลกร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี แม้ว่าบทบาทของ คชพ. ยังคงขาดความต่อเนื่องในบางช่วงเวลา ทว่าแนวทางการทำงานที่ผ่านมาซึ่งประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐไทยในเรื่องสถานะบุคคล รวมไปถึงขั้นตอนในการพิสูจน์สัญชาติและสถานะบุคคลให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ หากได้รับการเผยแพร่ในวงกว้างกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อให้ผู้ที่สนใจและมีความสามารถในการช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้มีสถานะบุคคลที่ถูกต้องได้เข้าใจ ก็น่าจะเป็นการเพิ่มโอกาสให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ รวมไปถึงผู้มีปัญหาเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลมากขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันทั้ง คชพ. เอง และคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะยังคงเผยแพร่ความรู้เรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง ทว่าปัญหาดังกล่าวยังคงไม่เป็นที่ตระหนักแก่คนทั่วไปในสังคมไทยเท่าที่ควร

References

- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). การจัดระบบคนไร้รัฐในบริบทประเทศไทย. *ประชากรและสังคม*, 103-126.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (2553). ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย* หน่วยที่ 8-15 (หน้า. 125-174). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จามะรี เชียงทอง. (2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ใน *อนันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถิติการณ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จอห์น โอโดธา. (2558, 24 พฤษภาคม). *งานพัฒนาของคาทอลิกต่อกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ*. สัมภาษณ์.
- ชุตติ งามอุรเลิศ และสรินยา กิจประยูร. (2558, 5 พฤศจิกายน). *การทำงานในฐานะบุคลากรของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์*. สัมภาษณ์.
- นิพนธ์ เทียนนิหาร. (2558, 9 พฤศจิกายน). *การริเริ่มงานเรื่องสิทธิและสัญชาติ*. สัมภาษณ์
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์. (2553). *อยู่กับวงประชา*. กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. (2546). *รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. (2549). *พัฒนาการของแนวคิดเรื่องสัญชาติและความพยายามที่จะขจัดปัญหาความไร้รัฐในประเทศไทย*. เข้าถึงได้จาก http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=329&d_id=328
- เมทินา อูราส. (2557). *พัฒนาการทุนทางสังคมของคาทอลิกในสังคมไทย*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 22(39), 147-166.

- รุจน์ หาเรื่อนทรง. (2553). พัฒนาการพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ระหว่างปีพ.ศ. 2508-2525. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิชัย โภคทวี. (2558, 25 มีนาคม). การทำงานของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์. สัมภาษณ์.
- สังฆมณฑลเชียงใหม่. (2557). จากคำห่อลี สู่มเชียงใหม่: 25 ปี ระลึกถึงมรณภาพของพระสังฆราชแบร์นาร์ดี ลูเซียน ลากอสต์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ.
- สุนทร วงศ์จอมพร. (2558, 27 พฤษภาคม). งานพัฒนาศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่. สัมภาษณ์.
- Amin, S. (2014). *Theory is History* (Vol. 17). Cham: Springer International Publishing. Retrieved from <http://link.springer.com/10.1007/978-3-319-03816-2>
- Aubert, R., & Boileau, D. A. (2003). *Catholic Social Teaching: An Historical Perspective*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Banpasirichote, C. (2004). Civil Society Discourse and the Future of Radical Environmental Movements in Thailand. In H. G. Lee (Ed.), *Civil society in Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Casanova, J. (1994). Secularization, Enlightenment, and Modern Religion. In *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Casanova, J. (2008). Public Religions Revisited. In *Religion: Beyond a Concept*. New York: Fordham University Press.
- Chantana Banpasirichote. (2004). Civil Society Discourse and the Future of Radical Environmental Movements in Thailand. In H. G. Lee (Ed.), *Civil society in Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Clarke, G., Shaw, T. M., & Jennings, M. (Eds.). (2008). *Development, Civil Society and Faith-Based Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Clarke, M. (2013). Understanding the nexus between religion and development. In *Handbook of research on development and religion*. Cheltenham, U.K: Edward Elgar.

- Davies, T. R. (2013). *NGOs: a new history of transnational civil society*. London: Hurst & Company.
- Deneulin, S., & Bano, M. (2009). *Religion in Development: Rewriting the Secular Script*. London; New York: Zed Books.
- Deneulin, S., & Rakodi, C. (2011). Revisiting Religion: Development Studies Thirty Years On. *World Development*, 39(1), 45–54.
- Ferris, E. (2005). Faith-based and secular humanitarian organizations. *International Review of the Red Cross*, 87(858), 311–325.
- Hoffstaedter, G., & Tittensor, D. (2013). Religion and development: prospects and pitfalls of faith-based organizations. In M. Clarke (Ed.), *Handbook of research on development and religion*. Cheltenham, U.K: Edward Elgar.
- Keyes, C. F. (1993). Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand. In R. W. Hefner (Ed.), *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*. Berkeley: University of California Press.
- Miller, D. E. (2013). Civil Society and Religion. In *The Oxford Handbook of Civil Society*. New York: Oxford University Press.
- Riddell, P. (2013). Islam as aid and development. In M. Clarke (Ed.), *Handbook of research on development and religion*. Cheltenham, U.K: Edward Elgar.
- Tomalin, E., & Rakodi, C. (Eds.). (2015). Development, Religion and Modernity. In *The Routledge Handbook of Religions and Global Development*. Routledge.
- Tomalin, E., & Starkey, C. (2015). Buddhism and development. In C. Rakodi (Ed.), *The Routledge Handbook of Religions and Global Development*. New York: Routledge.
- Winzeler, R. L. (2008). Religious Conversion on the Ethnic Margins of Southeast Asia. In *Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia*. Siem Reap.